

KADZIDŁO (302) *sb n*

kadzidło (301), **gadzidło** (1); kadzidło : gadzidło *RejKup* (4 : 1).

a oraz o jasne (w tym w a 2 r. błędne znakowanie).

sg *N* kadzidło (55). ◇ *G* kadzidła (120). ◇ *D* kadzidłu (2). ◇ *A* kadzidło (65). ◇ *I* kadzidłem (35); -em (1), -(e)m (34). ◇ *L* kadzidle (2). ◇ *pl N* kadzidła (6). ◇ *G* kadzidl (1). ◇ *A* kadzidła (9). ◇ *I* kadzidły (4). ◇ *L* kadzidlących (2), kadzidl(e)ch (1) *RejPos* (2 : 1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Pachnąca żywica z drzewa zwanego kadzidłowcem sprowadzana głównie z Arabii i Indii jako cenny składnik wielu lekarstw, też bardzo często używany podczas ceremonii religijnych; mieszanina tej żywicy i aromatycznych ziół sporządzana dla celów kultowych; tus Murm, Mymer¹, Mącz, Całag, Calep, Cn; olibanum, tus masculinum FalZioł; carpheotum, dathiatum, tusculum Cn (296) : Murm 111, 127; Mymer¹ 8, 18v; Gdy kogo oczy barzo bołą, wezmi they wodki [...] / białku [...], kadzidła tłuczonego poł dragmy FalZioł II 19c; KAdzidło iest też jeden kliy z iednego drzewa ktore zową Libanus, To kadzidło ktore z Indijey przychodzi iesth nalepże FalZioł III 31d; Drugie Kadzidło wychodzi z Arabijey/ á to iest podleżze/ iesth okrągłe białe ktore zowiemy Mułcum połacinie FalZioł III 31d; Też kadzidło iesth dobre thym ludziem ktorzy krwią pluią FalZioł III 31d, +6c, II 23, III 30d, 31c, d [2 r.] (61); LibMal 1546/ 116v; RejKup n8; były thám drzewá wyfokie ná fto ftop/ á były podobne bobkowemu y oliwnemu drzewu/ s ktorych kadzidło y bálfam obficie wypływał. HistAl L2v; KrowObr 76, 88, 219v; weźmie garść pełną białey mąki y oleiu/ y wfflytko kádzidło/ á połóży pámiątkę ná ołtarzu/ ku nawdzięczneyfley woni Pánu Leop Lev 2/2, Ex 30/36, Lev 2/1, Num 16/7, 17, 18, Eccli 50/9; BibRadz Ier 41/5, Eccil 39/16; z wefelim zniefli ty rzeczy ktore Moizefz rofkazał imieniem Bożym/ to iest [...] drzewo Setym/ oley/ ná kádzidło wonnych rzeczy BielKron 35v, 33v marg, 41, 453v, 454v; GrzegRóżn Ev; Felicis Arabiae Sabaei lud támże w ktorých kádzidło y ynfze woniájące rzeczy roftą. Mącz 362c, 190d, 455b [2 r.]; á włożyć w nie trzećią część kádzidła tártego/ y dáwać to z białym winem pić SienLek 59; Albo z Kádzidłem Czofnek tłucz á ná zęby przykładay kiedy bołą. SienLek 78; Olibanem Kádzidło zwał/ tych Kfyąg Wydawca SienLek Y, 40v, 48v, 66v, 69, 76 (23); RejAp 151, 152v; HistRzym 100; RejPos 338v; BudBib Lev 2/1, 2, Num 7/14, 20, 26 (11); znam to że dar máluczki ále chęć prawdziwa/ Wfzák też dymem s kádzidła Bog vbłagan bywa. StryjWjaz A2; CzechRozm 72, 100v; Całag 563a; złotá nam nie trzebá: ále day oleiu do kágáncow kościelnych/ á kádzidła/ dla fłufzby Bożey SkarŻyw 224, 492 [2 r.]; PudlFr 71, 73; Turifer – Kadzidło rodząci. Calep 1095b, 1066b, 1095b; WujNT Apoc 18/13.*

W połączeniach szeregowych (z innymi substancjami wonnymi) (8): FalZioł V 62v; Leop Ex 30/34; BibRadz Ex 30/34; Kálsyą ná rozgach dawa Kalekut Kádzidło połyłaia Sábei. Mirrę połyła Fartyká. BielKron 455, 33v, 264 [2 r.]; podkurz zaś pod nią rzeczami wonnymi iáko kádzidło/ gwoździki/ mułzkat/ poley SienLek 116.

W charakterystycznych połączeniach: kadzidło drobne, czarowane, gorające, nabożne, naświetlejsze (2), (s)tarte (12), święcone, tłuczone (6); czarowanie kadzidła, roźdzki, smak, uczynienie; dym z kadzidła (3), emplastr, proch (2), skorki; słojek z kadzidłem; pełny kadzidła; kadzidło rodzący, zbierający; kadzidła nabrac, (na)kłaść (na)łożyć, przyłożyć, włożyć (9), nasypać (wsypać) (4), wziąć [ile] (58);

kadzidło, czarować, kropić, krzcić, natłuc (stłuc) (2), położyć (włożyć)(3), (przy)nieść (przynosić) (6), święcić (2), uczynić, wsypać (2).

*Zwroty: »ofiarować kadzidło; ofiarowanie (a. ofiara) kadzidła« = palić kadzidło Bogu na ofiarę (1; 2): A napuściwłły wody/ vmyią w niey Aáron y fynowie iego ręce y nogi fwoie/ [...] gdy będą mieli przyftępic do ołtarzá/ żeby ná nim offiárowáli wonne kádźidłá [ut offerant ... thymiama] Pánu/ by lepak niepomárli. *Leop Ex 30/20, Lev 2 arg; Iáko Bogu ofiárę kádźidłá dáią SkarKaz 520a.**

»(o)kadzić kadzidłem; kadzenie kadzidłem, kadziła« = *fumicare Arabico odore Mącz* [szyk zmienny] (3; 1 : 1): Potym białem kadzidłem nadolne ftrony okadz. *FalZioł V 27v, III 34d; Mącz 139b; SienLek 3; BudBib Eccli 24/17[21].*

»kadzidłem (o)kurzyć; kadzidło kurzyć« = *palić kadzidło Bogu na ofiarę; wyświęcać* [szyk zmienny] (3; 1): *RejZwierz 132v; Miáftá Iudfkie y miefzczánie Ierozolimfcy odehydá/ a będą wołác do Bogow ktorym kádźidłá kurzyli [suffiunt]/ ále ci ich nie wybáwiá czáfú vciśnienia ich. BibRadz Ier 11/12, Is 66/3; Támże Krolá wybránego miedzy Pány w onym vbierze ftoiácego/ Arcybiłkup wodá fwięconá pokropi/ y kadzidłem okurzy. StryjWjaz C4v.*

»zakadzić, kadzenie kadzidłem; kadzić kadzidło« = *palić kadzidło Bogu na ofiarę; suffitus suffimenti PolAnt* [szyk zmienny] (1 : 1; 1): Poftáwił też ołtarz zapálney ofiáry/ zákádźił ná nim kádźidłem nawybornieyfzey woniey. *BielKron 35v; Mącz 455b; BudBib Ex 30/1.*

»(za)kurzyć kadzidłem; (za)kurzenie kadzidłem, kadzidła, z kadzidła« = *suffire ture PolAnt* (2; 1 : 1 : 1): Takież też y kurzenie Kadzidłem/ wodności główne wyfufza *FalZioł III 33a; kurz rzeczami wonnemi/ iako kadzidłem albo mirrá FalZioł V 62v, I 7b, V 65; BudBib Cant 3/6.*

Wyrażenia: »kadzidło czyste« [szyk 5 : 1] (6): *FalZioł V 114v, 116v; Weźmi rzeczy wonnych/ Bálfamu/ Onychi/ y Gálbanu pachnącego/ też y Kádźidłá czyłtego [thus mundum] BibRadz Ex 30/34; w onę wilgość námiełzay tártego czyłtego kádźidłá/ Mirry y Aloe SienLek 66v, 128, 162v.*

»oczkowate kadzidło« (1): ci thez kupcy thwoi [...] Bálfam/ Miod/ y Oley/ y oczkowáte Kádźidło [*balsamum et mel et oleum resinam*]/ wykłádáli ná iármárkach twoich. *Leop Ez 27/17.*

»kadzidło wonne (a. woniające), wybornej (a. nawyborniejszej, a. najwdzięczniejszej) woni; wonność kadzidła; woniający kadzidłem« = *tus redolens Vulg* [szyk 7: 3] (5 : 3; 1; 1): Y która ieft tą dziewitza [...] iako rozdzka woniaiątzá/ z wonności mirry ij kadzidla? *OpecŻyw 182v, 10; Wonne thez źiołá/ y Oliwę ku przypráwieniu kágáńcow/ y máści/ y vczynieniu Kádźidł naiwdzięcznieyfley woni [thymiama odoris suavissimi]. Leop Ex 35/28, Ex 30/20, Aee/i 50/8, BBB3; BielKron 33, 35v, 41; Ale dam kádźidło wonné/ Ktore nam kráie poltronné Połyłią KochFr 97.*

»zapalenie kadzidła« = *forma ofiary złożonej Bogu* (2): Co fie tu w they piosnce vzyć mamy. I. Proźby/ áby Pan wdzyęcznie przyął modlitwę nálfę/ iáko wdzyęczne zápalenie kadzidła ábo ofyar. *LubPs ee3 marg; KrowObr 91v.*

Zestawienie: »białe kadzidło« = kadzidło arabskie (jeden z gatunków); muscum FalZioł [szyk 21 : 10] (31): Gdyby fie kto oparzył á bębele fie zdziały [...] / fetrzy tę fkorę na proch á zmiełzaj z białem kadzidłem á tym połypuy. *FalZioł I 116a, I 7b, 93d, 116a, b, 144d (29); Na ftłuczone oko/ mleko niewieście zczyłtym miodem/ á z kádźidłem białym ná nie przylož. SienLek 67v, 154v; [Kádźidłne Otręby [...] dziś thym imieniem Kádźidło białe [...] zowá SienHerb K# (Linde).]*

Szeregi: »mirra i (albo) kadzidło« = *substancje o intensywnym zapachu; myrrha et tus PolAnt* [szyk 3 : 2] (5): poŃlla barzo ŃpieŃfno na góry/ iako promieⁿ woniaiąci mirrą ij kadzidłem *OpecŻyw* 10, 182v; *FalZioł* V 62v; *BudBib Cant* 3/6; *PudłFr* 48. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

»złoto, (i) kadzidło (a. ofiara kadzidla) ((i) mir(r)a)« = *dary złożone Jezusowi w Betlejem przez trzech króli; symbol bogactw ziemskich utwierdzających wielkość Boga; poświęcane przy ceremoniach kościelnych; aurum, tus et myrrha Vulg* [szyk zmienny] (37): A otworziwŃły Ńwe Ńkarby/ ofiarowali iego doŃtoynoŃci/ iako krolowi dary/ zloto/ mirrę ij kadzidlo/ zloto iako krolowi/ mirrę iako człowiekowi/ kadzidlo iako bogu. *OpecŻyw* 24v; Niemnimayże aby ieden zloto/ drugi mirę/ trzeci kadzidlo ofiarowál/ ale każdy s nich z ofobna ty wŃfytki dary dál *OpecŻyw* 24v, 24v; *LibMal* 1544/84; Kłade ktemo [!] wŃfytky Ńprawy com czynił yako Czlek prawy [...] Swieczky/ BłáŃleyky/ Paczorky Suche/ Piatky albo Wtorky Nuż Mirra/ Gadzidło/ Złoto Agnus też Dei oto to Czom zawzdy noŃfył przifobie *RejKup* aa8; *KromRozm II* h3v; Papierz Swięci Złoto Mirrhę y Kádzydło. *KrowObr* 96; Profiemy cie Boże/ áby to Złoto/ Mirrha/ y kádzydło/ flugom twoim/ álbo fluzebnicom twoim/ było Ńtzytem y obroną *KrowObr* 96, 80v, 96, 96v [3 r.], 97, 119 (11); *Leop* YY4v; wŃzyŃcy z Sáby zbieją Ńię przynofząc zloto y kádzydło/ [aurum et tus] á wyŃlawiaiąc chwały PáńŃkie. *BibRadz Is* 60/6; *BielKron* 138; wiążą koniowi w grzywie/ Ńwieconé kádzydło/ mirrę/ y zloto/ á kropią koniá wodą Ńwieconą/ á z tym Ńwe vbefpieczáią/bo vporna wiára/ dopomoże wŃzytkiego/ ále niewiecznego. *SienLek* lS9v; *RejPos* 34v, 35v [2 r.], 36v [3 r.], 37; *ArtKanc* B4, C9v, C13v; [ofiarowali] Złoto ktemu/ ná wŃpomozenie dobrowolnego vboŃtwá iego: kádzydło/ ná oddalenie iákiegookolwiek Ńmrodu mieŃcá onego: mirrhę/ ná vtwierdzenie wátluchnego ciááa iego. *LatHar* 348, 348 [2 r.], 530; *WujNT Matth* 2/11; *SiebRozmyŃl* G; *SkarKaz* 516b, 520a.

W przen (7) : *RejWiz* 150v; Dwie pierŃi twoie iáko blizniát dwoie v fárnny/ [...] poydę tobie do gory mirry/ y do págorká kadzidla. *BudBib Cant* 4/6.

kadzidlo czego (4): Weźmi kádzydło nabożeńŃtwá/ á ľáŃkáwoŃci/ przez ktore będziefz wŃpomagał nędzne *HistRzym* 100, 100v; *LatHar* 197, 239.

Szereg: »(złoto), kadzidło a mirra« [szyk zmienny] (3): wdzięcznie ie od nas będzie przymował/ gdy mu będzim ofiárowác ty dáry/ to iefz wdzięczną wonnoŃ kádzydłá wierney pokorney proŃby náŃzey/ á gorzkoŃ mirry Ńkruchę á żáloŃ w Ńercach náŃzych/ zá grzechy náŃze. *RejPos* 37; Wízákoż ofiáruy Pánu zloto wŃtrzymięzliwoŃci y pobożnoŃci/ kádzydło modlitwy/ á mirrę Ńercá cíchego y pokornego z iáľmużną. *LatHar* 197, 239.

a. *Palenie kadzidla jako forma ofiary błagalnej lub dziękczynnej składanej Bogu oraz jako sposób na odpędzenie złych mocy, oczyszczenie z ziemskich brudów i poświęcenie; tus PolAnt* (37) : Wítko mogli nad boŃką moć Albo też wono kadzidło Wktore dufa proŃte byđło Wnos kurzy wieŃfa na Ńyeij *RejKup* r3v, 15v; przeŃto iufz dzifia niepotrzebá do koŃciołá kádzydłá żadnego inŃzego/ iedno thylko modlithwy ofiárowác Bogu przes Iezu KryŃtá Syná Bożego *KrowObr* 91v; *RejWiz* 182; *Leop Is* 66/3; *RejZwierz* 36v, 107; Ale iako nie zawzdy wołem złotorogim, Czafem Boga błagamy kadzidłem ubogim *KochSat ktv*; oni mizerni żydowie tylko w ofiárach Ńwoich/ tylko w kádzydłach Ńwoich/ á w onych ŃproŃnych wymyŃłoch Ńwoich/ pokłádáli wŃzytkę nádzyeię Ńwoię *RejPos* 197v, 124; *KochPs*

205; wyznaymy kadzidłem/ ifz on ieft Bogiem prąwym nálezym/ ktoremu kádzenie y ofiára fłuży
SkarŻyw 27; *ZawJeft* 18; *GrabowSet* Kv.

W połączeniach szeregowych (16): *RejAp* 10v; Tákże też Potym zginęły y ony mázidlá/ y ony kádźidlá/ y ony dymy/ y ony wżytki cerymonie vřtav onych zakonnych *RejPos* 348v; Gdyż on thám nie pátrzy pořtaw/ świczek/ ani kádźidlá/ iedno řercá wiernego á vniżonego przed świętym Máieřtatem iego. *RejPos* 352, 29v, 37v, 79, 124, 163v (14); *RejZwierc* 186v.

Przysłowie: Niepomozecř/ prořte bydlo Nić vmazlemu [!] kadzydlo *RejKup* 14; Bello peracto machinas adferre, Proverbium, Po obiedzie fųřzká. Po řmierci káźidło. *Mącz* 24b; tu iuż řnadź y duřzy y ciálu twemu vmárlemu/ iáko ono powiedáia/ podobno nie pomoże kádźidło. *RejPos* 147, 147 marg, 162 marg. [Ogólem 5 r.].

Szereg: »kadzidło, (i) ofiara« (2): Ktoremuř rořkazał budowác miáľtho imieniowi twoiemu/ w ktorym by ie wzywano z kádźidłem y z ofiára [tus et oblationes Vulg]. *BibRadz* 4.Esdr 3/24; *RejPos* 298v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

α. *Zapach i dym z kadzidla* (2) : iáko Kádźidło w kořćiele Sálomonowym ku gorze řřlo/ y bárzo pięknie woniáło/ ták teřz modlitwy Syná Bożego/ [...] řřly [...] przed obliřnořć Oycá niebieřkiego *KrowObr* 91v; *RejZwierz* 107.

2. *Inna substancja o wlářciwořciach zbliżonych do kadzidla* (2) : Też ieft ieden blufzcz na ktore^{gō} liřtkoch rořa padnie á twardzieie/ á w kadzidło fie obracza/ ktore kadzidło lekarze wielkiej mocy być wyznawaią *FalZioľ* I 49a

3. *bot. Melittis melissophyllum L. (Rost); miodownik melisowaty, bylina z rodziny wargowych (Labiatae) o silnej cytrynowej woni; melissa silvestris SienLek, Cn; citrago vallium, melitaena vallium Cn* (4) : Kládác ná głowę moię więniec záľřżony/ Z mirtu/ z kádźidlá/ wonny z wieków pořwięcony. *GosřCast* 10.

W połączeniu szeregowym (1): A nietylko ogrodnych [ziół zasiać]/ ále y polnych/ y dąbrownych: iáko dźięgielu/ biedrzeńcu/ kádźidlá/ máćierzanki [...] y inřnych *GosřGosp* 128.

Zestawienie: »kadzidło polne« (2): Kádźidło polne. Meliřfa řylueřtris *SienLek* 234v, X2.

Synonimy: **1.** *oliban*; **3.** *miodunka*.

Cf **KADZENIE**